

مقالات ایران باستان دکتر محمد جواد مشکور در نامه باستان

نامه باستان

(مجموعه مقالات)

تألیف

دکتر محمد جواد مشکور

بهمراه

سید میر محمد صادق و

نادره جلالی

پژوهشگاه ملی مطالعات

تاریخ و ادبیات

○ نامه باستان

○ تألیف: محمد جواد مشکور

○ گردآوری: سعید میر محمد صادق و نادره جلالی

○ ناشر: پژوهشگاه علوم انسانی و

مطالعات فرهنگی،

تهران، چاپ اول، ۱۳۷۹، ۷۸۸ ص.

پهنا ۳۸۲۰۰ ریال

مرحوم دکتر محمد جواد مشکور در اواخر اسفند ماه سال ۱۲۹۷ شمسی در خانواده‌ای عالم و مشهور در خانه پدری در محله دباغ‌خانه از محلات سنگلج در تهران تولد یافت. تحصیلات ابتدایی را در مدرسه تمدن در همان محله به اتمام رسانید و دوره سه ساله دبیرستان را در دارالفنون گذرانید و سپس وارد دانشسرای عالی و دانشکده معقول و منقول شد و در سال ۱۳۱۸ به اخذ درجه لیسانس در ادبیات فارسی و ادبیات عرب نایل گشت. وی در سال ۱۳۱۸ به دبیری آزاد در دبیرستان‌ها پرداخت و در پانزدهم اردیبهشت ماه ۱۳۱۹ وارد خدمات دولتی در وزارت دارایی شد و تا آبان ماه سال ۱۳۲۷ در خدمت وزارت دارایی بود. ضمناً مقدمات زبانهای سامی را که عبارت از عبری و سریانی باشد آموخت در سال ۱۳۲۴ برای همکاری با مرحوم علی اکبر دهخدا در لغت نامه دعوت شد. در آبانماه سال ۱۳۲۷ برای تدریس تاریخ ایران قدیم و زبان پهلوی به دانشگاه تبریز دعوت شد و تا سال ۱۳۲۸ عضو هیئت علمی آن دانشگاه بود. دکتر مشکور در سال ۱۳۳۲ برای گذراندن دوره دکتری خود در دانشگاه سوربن به پاریس رفت و درباره فرهنگ خاورمیانه از قرن نهم پیش از میلاد تا قرن نهم میلادی به تحقیق و مطالعه پرداخت و در سال ۱۹۵۸/م ۱۳۳۶ ش. به اخذ دکتری در تاریخ اسلام و فرق آن نایل گشت. وی در سال ۱۳۲۸ به دانشگاه تهران منتقل و بعدها در دانشسرای عالی مشغول به کار شد و به زودی به درجه دانشیاری در تاریخ ایران قدیم نایل گشت. در سال ۱۳۴۰ در کنار خدمت دانشگاهی در سردبیری روزنامه اطلاعات نیز به کار پرداخت و سپس مجله‌ای را به نام «الاخاء» در آن موسسه تاسیس و به مدیریت آن مجله منصوب شد این

اسلامی دانشگاه تهران نیز مشغول به تدریس بود. در این مدت فرصت شرکت در کنگره‌های بین‌المللی در انگلستان، فرانسه، آلمان، شوروی، ترکیه و مصر را پیدا کرد. وی در سال ۱۳۵۳ ش. با سمت رایزن فرهنگی ایران در سوریه، عازم دمشق شد و در ضمن به استادی تاریخ فرق اسلامی به خصوص فرقه‌های شیعه و همچنین تاریخ زبان‌های سامی در دوره فوق لیسانس دانشگاه دمشق نائل گشت. وی همچنین در سوریه موفق شد که دو کرسی زبان و ادبیات فارسی، یکی در دانشگاه دمشق و دیگری در دانشگاه حلب را فعال نماید. دو کتابخانه نیز که هر کدام از آن‌ها قریب ۱۰۰۰ جلد کتاب داشت یکی در مرکز رایزنی و دیگری کتابخانه‌ای مربوط به ایرانشناسی در کتابخانه مرکزی دانشگاه دمشق ایجاد کرد. دکتر مشکور در سال ۱۳۵۵ به مناسبت کتاب مفصلی که درباره مقایسه زبان‌های سامی به نام فرهنگ تطبیقی عربی با زبانهای سامی و ایرانی در دو جلد و ۱۱۰۰ صفحه تألیف کرده بود به عضویت فرهنگستان دمشق برگزیده شد. از کامیابی‌های وی در سوریه توفیق کشف قبر فیلسوف ایرانی، ابونصر فارابی، در گذشته در ۳۲۹ هـ. در باب الصغیر دمشق و قبر شیخ اشراق شهاب‌الدین ابوالفتوح سهروردی، مقتول در سال ۵۸۷ هـ.ق. در باب البرید حلب بود.

دکتر محمد جواد مشکور در مهرماه سال ۱۳۵۷ پس از چهار سال خدمت در دمشق به دانشگاه تربیت معلم تهران بازگشت و به تدریس مشغول شد. در اسفند ۱۳۵۸ باز نشست گردید و سرانجام در ساعت ۱ بامداد روز جمعه ۲۵ فروردین ۱۳۷۴ بر اثر عارضه مغزی به دیپلار معبود شتافت.

مجله مربوط به روابط فرهنگی و دینی بین ایران و ممالک عرب بود.

دکتر محمد جواد مشکور در سال ۱۳۴۴ ش. به خدمت تمام وقت دانشسرای عالی درآمد و از مدیریت مجله الاخاء استعفا داد. در این دوره همچنین در دانشکده ادبیات و علوم انسانی و دانشکده الهیات و معارف

دکتر مشکور در طول حیات پربار خود در حدود ۴۶ اثر ارزشمند تالیف و تصحیح نمود و افزون بر یکصد مقاله در زمینه‌های مختلف ادبی، تاریخ ادیان، مذاهب، زبان‌شناسی، شخصیت‌ها و... تالیف و در نشریات مختلف به زبانهای فارسی، عربی و فرانسه به چاپ رساند. اخیراً به همت آقای سعید میرمحمدصادق و خانم نادره جلالی بخشی از نوشته‌های پراکنده آن محقق دانشمند که قبلاً به صورت مقاله در مناسبت‌های مختلفه همایش‌ها، بزرگداشتها، مجلات، روزنامه‌ها... به چاپ رسیده بود گردآوری و در اثر حاضر تحت عنوان نامه باستان در مجموعه انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی منتشر گردیده است تا بدین وسیله مولفان و محققان و علاقمندان به موضوعات مختلف ایران‌شناسی، ادیان، فرق و مذاهب ادبیات فارسی و عربی را در امر پژوهش‌هایشان یاری رساند.

مقالاتی که در این مجلد از مرحوم دکتر محمد جواد مشکور فراهم آمده، اکثر قریب به اتفاق آنها مربوط به تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران پیش از اسلام است که در عین حال در پنج بخش موضوعی تقوین شده است. در اینجا به منظور آگاهی بیشتر خوانندگان محترم از محتوای اثر حاضر، عناوین مقالات به تفکیک هر بخش، همراه با مشخصات نشریاتی که مقالات قبلاً در آنها به چاپ رسیده‌اند تقدیم می‌گردد.

نخستین بخش کتاب شامل چهار مقاله در زمینه «وضع اجتماعی ایران باستان» است که عبارتند از:

○ طبقات مردم در ایران قدیم / مجله بررسی‌های تاریخی، سال یکم، شماره ۳ آبان ۱۳۴۵.

○ اخلاق ایرانیان در پیش از اسلام / مجله بررسی‌های تاریخی، سال یکم، شماره ۵ و ۶.

○ مقام شاه در ایران باستان / مجله بررسی‌های تاریخی، سال یکم، شماره ۱ و ۲

○ نوروز باستانی / مجله مهر، سال سیزدهم، شماره ۱۵

دومین بخش با عنوان «شماه‌ای از تاریخ ایران باستان» حاوی هفت مقاله پیرامون جنبه‌هایی از تاریخ باستانی ایران است که عبارت‌اند از:

○ نامه کوشان در کتاب‌های قدیمی فارسی و عربی / مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ش اول و دوم، سال هفدهم.

○ گنوماتای مغ / مجله بررسی‌های تاریخی، شماره ۵، سال ششم.

○ سرچشمه‌های پژوهش در تاریخ پارتیان / جشن فرهنگ و هنر، اجلاس چهارم کنگره تاریخ و فرهنگ ایران، آبان ۱۳۵۱.

○ جستجوی نام‌های پادشاهان اشکانی در شاهنامه و پهلوان‌نامه‌های کهن / متن سخنرانی در دومین کنگره تاریخ و فرهنگ آبان ۱۳۴۸.

○ پهلواها یا پهلوانان / ضمیمه مجله بررسی‌های تاریخی، سال ۱۳۴۹، شماره ۳، سال پنجم.

○ کرتیر یا تنسر / نشریه سازمان فروهر، شماره ۹ و ۱۰، آذر و دی ۱۳۶۴.

○ تاریخ روابط فرهنگی ایران پیش از اسلام /

ضمیمه تاریخ روابط فرهنگی ایران از آغاز تا قاجاریه، از انتشارات وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۵۵.

○ روابط ایران و هند در پیش از اسلام، آینه هنر، سال چهارم، شماره هشتم، ۱۳۴۱.

در بخش سوم کتاب هشت مقاله در زمینه «ادیان ایران باستان» گنجانده شده که به قرار زیرند:

○ دین مزدیسنا یا زرتشتی / مجله هوست، سال سی ام / شماره ۱۱، بهمن ۱۳۵۸.

○ زادگاه زرتشت / مجله فروهر، دی و بهمن ۱۳۶۲، شماره ۷-۸.

○ مجوس در کتب مقدس سامی / مجموعه شماره ۴ انجمن ایران‌شناسی.

○ مانی و دین او / مجله هوست، سال سی و یکم، شماره ۲ و ۳، اردیبهشت و خرداد ۱۳۵۹.

○ مزدک و کیش او / مجله هوست، سال سی و یکم، شماره ۵ و ۶، مرداد و شهریور ۱۳۵۹.

○ دین بودا در ایران باستان / مجله بررسی‌های تاریخی، سال دوم، شماره دوم.

○ دین ارمنیان پیش از گرائیدن به کیش مسیح / مجله هور، سال دوم، شهریور و مهر ۱۳۵۱، ش ۱۵-۱۶.

○ روزهای خوش مسیحیان در ایران باستان / نشریه انجمن فرهنگ ایران باستان، سال هشتم، شماره ۲، بهمن ۱۳۴۹.

موضوع بخش چهارم «زبان‌ها و ادبیات ایران باستان» است. این بخش که مفصل‌ترین فصل کتاب را تشکیل می‌دهد، به نوعی نشانگر علاقه و تبحر استاد در زمینه زبانها و خطوط ایرانی و سامی و هندی است. در این بخش ویژگی‌های ادبیات و زبان آریایی، به ترتیب و توالی دوره‌های تاریخی از عصر ودایی تا عهد زبان فارسی دری، با تکیه بر وجوه اشتراک و افتراق آنها و زمینه‌های تاریخی دو عصر، همچنین تاریخچه شناسایی و کشف رمز زبانها و خطوط کهن مورد بررسی قرار گرفته است.

که در مجموع هفده مقاله به شرح زیر را شامل می‌گردد:

○ عصر ودایی / مجله فروهر، شماره‌های ۱ و ۲، سال ۱۳۶۲.

○ عصر اوستایی و ادبیات اوستا / مجله فروهر، شماره ۴، سال ۱۳۶۲.

○ زبان ماد / مجله فروهر، شماره ۶، سال ۱۳۶۲.

○ پارسی باستان / مجله فروهر، شماره ۷، سال ۱۳۶۲.

○ هلنیسم یا یونانی مابنی در ایران / مجله فروهر، شماره ۱ و ۲، سال ۱۳۶۴، فروردین و اردیبهشت.

○ زبان پارتی / نشریه سازمان فروهر، شماره ۵ و ۶، مرداد و شهریور ۱۳۶۴.

○ زبان پارتی مانوی / مجله فروهر، شماره ۷ و ۸، مهر و آبان ۱۳۶۴.

○ زبان پارسیک یا ادبیات پهلوی ساسانی / مجله فروهر، سال ۲۱، شماره ۱ و ۲، فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۵.

○ زبان پارسی و دری / مجله فروهر، سال ۲۱، شماره ۵ و ۶، مرداد و شهریور ۱۳۶۵.

○ روابط زبان پهلوی و پارسی دری / مجله فروهر،

شماره ۱۱ و ۱۲، بهمن و اسفند ۱۳۶۵.

○ شعر پارسی دری

○ خط‌ها و زبان‌های ایران باستان به روایت حمزه اصفهانی / مجله سخن، دوره نوزدهم، مرداد ۱۳۴۸.

○ خداینامه / ضمیمه مجله بررسی‌های تاریخی، شماره ۶، سال هشتم.

○ ریگ ودا و ارتباط آن با زبان‌های باستانی ایران / مجله دانش روز، نشریه مدرسه عالی علوم اراک، دوره دوم، شماره یک، ۱۳۵۳.

○ آرازی شاهنشاهی / فرهنگ ایران زمین، یادگارنامه پورداود، ج ۲۱، ۱۳۵۴.

○ زبان و فرهنگ آرازی / مجله دانش، شماره ۵ و ۶، مرداد و شهریور ۱۳۲۸ و شماره ۱ و ۲، فروردین و اردیبهشت ۱۳۲۹.

○ هزوارش در زبان پهلوی / مجله دانش، سال سوم، شماره ۱، ۲، ۴، سال ۱۳۲۲ - ۱۳۳۱.

○ دو سنگ نبشته اورارتوئی از آذربایجان [تالیف وارن.ث. بندیکت W.C. Benedict]، مجله مطالعات

خطوط میخی، آمریکا، ج ۱۹، شماره ۲، ۱۹۶۵، ترجمه و تحشیه دکتر محمدجواد مشکور / راهنمای کتاب، شماره ۶، اسفند ۱۳۴۵.

آخرین بخش کتاب نیز از چهار مقاله دکتر مشکور در زمینه «جغرافیای تاریخی شهرها» تشکیل شده که به قرار زیر است:

○ مازندران و طبرستان از قدیم‌ترین ایام تا امروز / مقدمه کتاب تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، تالیف میرسید ظهیرالدین بن سید نصیرالدین مرعشی، به کوشش محمد حسین تسبیحی.

○ اوضاع جغرافیایی و تاریخی آذربایجان پیش از تشکیل دولت ماد / سخنرانی‌های نخستین اجلاس کنگره تاریخ و فرهنگ ایران.

○ خوزستان، عربستان نیست / روزنامه اطلاعات، ۱۲، ۱۳، ۱۴ خرداد ۱۳۴۳.

○ خلیج فارس و نام آن در طول تاریخ / مجله بررسی‌های تاریخی، شماره ۶، سال یازدهم.

همانگونه که فهرست مختصر مقالات نشان می‌دهد، تحقیقات زنده‌یاد دکتر محمد جواد مشکور، طیف نسبتاً وسیعی از موضوعات و مقولات مهم تاریخی را دربرمی‌گیرد که با توجه به وسعت و عمق پژوهشهای استاد که بدون شک دستاوردهای علمی حائز اهمیتی را به دنبال داشته و زوایای تاریک بسیاری از تاریخ ایران را روشنی بخشیده و می‌تواند مسیر و شکل بسیاری از تحقیقات ایران‌شناسی را رهنمون گردد، بر پژوهشگران امروز است که دستاوردهای استاد را پایه و مایه‌ای برای تلاوم تحقیقات خود قرار دهند، به ویژه اینکه در دهه‌ها و سالهای اخیر نیز برداشته‌های یافته‌های تاریخی، منابع و مأخذ و روشها و فن‌آوریهای تحقیق، به ویژه در زمینه باستان‌شناسی بسی افزوده گشته و امکان تلاوم سریع و علمی تحقیقات را فراهم نموده است.